

Capítulo II: A presenza global do cooperativismo en Galicia

1.- Raíces, visións e fitos na evolución do movemento cooperativo en Galicia

Moi diversas correntes do pensamento social, económico e político consideran o cooperativismo como instrumento importante na solución dos problemas económicos sociais. Entre elas moitas cuxa herdanza configura decisivamente bastantes aspectos do noso pensamento actual. Ao tempo as experiencias concretas foron deixando, e seguen a deixar, fortes pegadas na historia do noso desenvolvemento:

Así, na Galicia entre dous séculos, os precursores: Díaz de Rábago, en Compostela e dende a Real Sociedade Económica de Amigos del País, que introduce e discute as correntes cooperativas naquel tempo. O crédito cooperativo, Raiffeisen, a doutrina social católica, o cooperativismo socialista, as experiencias precooperativas que representan as confrarías no mundo do mar. Entusiasta, nada escapa ao seu interese. Detrás, Alfredo Brañas, que alenta e prologa ao seu amigo (Díaz de Rabago, J., 1899).

Veñen despois os sindicatos agrarios de comezos do século XX, marcados pola impronta do catolicismo e abeiros das primeiras experiencias cooperativas no mundo agrario protagonizadas polos “labregos con ciencia”, preocupados pola redención foral, mais tamén por abrir a agricultura aos novos mundos (Fernández Prieto, L., 1992).¹

Tamén as pioneiras iniciativas no mundo obreiro e urbano, Vigo e A Coruña, cooperativas, ateneos e asociacións obreiras ata os anos 20. Experiencias onde se atopan ecos de voces cruzadas: doutra volta a doutrina social da Igrexa; o utopismo de Owen e Fourier; o plácet con condicións de Marx a promoción de experiencias cooperativas por parte da Primeira Internacional (Cole, G.D.H., 1974). A construción

1 Un catolicismo que marcará posteriormente a aparición da Confederación Nacional Católica Agraria, promotora de abundantes prácticas cooperativas. O Cooperativismo vai formar parte substancial da doutrina social da Igrexa Católica, con referencias explícitas na “Rerum Novarum” de León XIII e na “Mater et Magistra” de Xoán XXIII.

ción cooperativa da cidade-xardín da Coruña, 1921, experiencia alternativa á cidade conxestionada (Soraluce Blond, J.R., 1999).

As propostas programáticas dos Congresos de Economía Galega deses anos, entre as que as cooperativas xogan destacado papel. A reivindicación do cooperativismo como solución en Peña Novo, Rof Codina, Castela (González Beramendi, X., 1987). Ata confluír nun eixe básico do ideario galeguista a partir da aparición dos puntos programáticos do Partido Galeguista que consagran a idea “Galicia comunidade cooperativa” (A Nosa Terra, 1931, nº1).

Despois da Guerra Civil, a Lei de cooperativas de 1942 e o seu Regulamento de 1943, caracterizados, labores de control de legalidade á marxe, pola integración obrigatoria na “Organización Sindical” e a inxerencia da Administración en asuntos internos das cooperativas (poder de veto sobre os nomeamentos de membros da Xunta Reitora ou o dereito de asistencia ás reunións da Xunta Reitora e da Xunta Xeral, con voz e voto en caso de estimaren improcedentes os acordos adoptados)². Anos de refluxo no movemento, limitado á creación dalgunhas cooperativas agrarias, poucas e con pouca actividade para un tempo en que a agricultura retrocede a niveis elevados de produción para o autoconsumo, con escaso grao de mercantilización e cuns mercados polo demais, en boa parte do período, fortemente intervidos.

É o tempo, para as cooperativas agrarias, da integración, tamén obrigatoria, nas respectivas “Uniones Territoriales de Cooperativas del Campo” (UTECA). Desenvólvense as UTECA provinciais a partir dunha posición intermediaria e relativamente privilexiada no abastecemento de inputs, sempre problemático nunha España autárquica.

Anos sesenta e primeiros setenta, relativa apertura da economía, máis liberalización dos mercados, plans de desenvolvemento, forte crecemento. Permeabilización a novas ideas, ánimo transformador. Expansión cooperativa: a vivacidade controlada dos debates e propostas —as cooperativas lugar común— dos Consellos Económico Sociais/Sindicais de Galicia/Noroeste (CESGA;CESINO); a Revista de Economía de Galicia que retoma e mantén acceso ao facho do galeguismo: Dinamarca cooperativa como exemplo (Revista de Economía de Galicia, 1959); os cambios esixidos na agricultura, o novo modelo, a progresiva mercantilización das explotacións: o papel das UTECA provinciais como intermediarias no abastecemento, comercialización, exportacións e importacións e, dende aí e con mercados reservados, o salto ás primeiras experiencias de transformación cooperativa que son soporte de consolidación de grupos cooperativos de raíz galega (COREN, LEYMA); o soporte financeiro do crédito cooperativo, as Caixas Rurais, protexidas e beneficiarias do *status quo* bancario (Fernández, G., 1976); a promoción no marco dos programas de reestruturación agraria e o papel dos servizos da Administración: Extensión Agraria, Acción Concertada, Servicio Nacional de Concentración Parcelaria e Ordenación Rural (máis tarde IRYDA); a presenza do catolicismo de base potenciado no Concilio Vaticano II; os liderados (Ourense, Negreira); a creación de novos grupos industriais no sector gandeiro (FEIRACO); a diversificación de actividades no mundo agrario: o cooperativismo vitivinícola e as cooperativas de explotación en común da terra.

² (Art. 26 da Lei e 39 e 77do Regulamento).

Setenta e primeiros dos oitenta. Reforma política e normalidade institucional, Lei de cooperativas de 1974, Regulamento de 1978. Máis autonomía para as cooperativas e estímulo do novo marco de liberdade asociativa. Acentuación dos cambios no mundo rural e comezo da marcha cara á madurez no cooperativismo agrario: desenvolvemento das cooperativas de base, extensión de actividades e servizos. A crise económica, a reestruturación industrial e as necesidades de mantemento do emprego: as espontáneas iniciativas de traballo asociado, autoxestión para conservar o traballo en empresas en crise. O cooperativismo transformando a necesidade en virtude e as situacións cooperativas de feito adiantándose e impulsando o seu recoñecemento legal.

Integración en Europa, apertura da economía, competencia na globalización. Lei de cooperativas de 1987, consolidación do Estado das Autonomías coa transferencia de competencias, Lei galega de cooperativas de 1998. Abandonos, concentración, diversificación e cambios nas explotacións agrarias: as cooperativas como referente para o mantemento da actividade, a creación de valor e a modernización, atentas a novos sectores –horta, flor– e incorporando novas estratexias de adaptación aos escenarios de desenvolvemento no espazo rural que prefigura a reforma da PAC (calidade alimentaria, sustentabilidade medioambiental e actividades de diversificación de producións –mesmo non agrarias– en espazos rurais). Externalización e subcontratación: as cooperativas de traballo asociado como complementarias das grandes empresas e a flexibilidade como valor en mercados áxiles e cambiantes. A economía terciarizada, comercio, tecnoloxía, formación, transportes e comunicacións, e as novas demandas sociais –non exclusión, servizos sociais, vivenda, lecer– na cidadanía do século XXI: o cooperativismo e as súas potencialidades no emprego de mulleres e mozos, o traballo asociado na prestación de servizos cualificados, as cooperativas de servizos sociais de benestar, as de integración, de consumidores, de transportistas, de vivenda nas cidades, etc.

É o cooperativismo galego. Escurecido unhas veces, con brillo outras, descoñecido con frecuencia, vizooso ou murcho, pero sempre presente, capaz de anovarse con novas formas, actuando e tentando achegar as súas respostas diante de necesidades cambiantes da economía e da sociedade galega, sempre presente de par das necesidades e iniciativas de desenvolvemento de Galicia.

2.- Macromagnitudes do cooperativismo galego. A dinámica recente

Do reconto das cooperativas formalmente constituídas que figuran no Rexistro Galego de Cooperativas –inclúese a información transferida polos organismos da administración central con competencias no seu día nesta materia– obtense unha cifra de 3.522 cooperativas. Tras a pertinente depuración censal para excluír tanto aquelas constituídas formalmente que non chegaron a comezar a súa actividade como as inactivas de feito, fican 1.004 cooperativas con actividade regular na actualidade, o 28,5% do total rexistral³.

3 Sobre o procedemento de depuración rexistral cfr.: Capítulo 1.

Representan o 4,1% das cooperativas do conxunto do Estado, unha proporción inferior tanto a participación galega no PIB do conxunto (o PIB galego no 2001 foi o 5,3% do español) como ao peso relativo na poboación (que segundo o último Censo alcanzaba o 6,6%). No conxunto das 18 comunidades autónomas Galicia ocupa o oitavo lugar en número de cooperativas⁴. Xa que logo, con independencia de análises máis matizadas –tendo en conta a importancia en número de socios– que realizaremos posteriormente, a “intensidade” de cooperativas en Galicia é media-baixa en termos comparados. (CADRO 1).

CADRO 1: Cooperativas Activas en Galicia.

Comunidade Autónoma	Cooperativas Activas a 30/06/2003
Andalucía	5.118
Aragón	749
Asturias	294
Baleares	178
Canarias	412
Cantabria	92
Castela a Mancha	1.389
Castela e León	1.366
Cataluña	6.155
Comunidade Valenciana	2.841
Estremadura	732
Galicia	1.004
Madrid	919
Murcia	1.392
Navarra	259
País Vasco	1.375
Rioxa (A)	145
Ceuta e Melilla	57
España	24.447

Fonte: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales e MAPA de cooperativas de Galicia.

A distribución no territorio é desigual: as provincias atlánticas, A Coruña e Pontevedra, as de maior dinamismo económico e demográfico, que concentran o 74% da poboación e o 73% da renda galega (INE, 2003), son as que acollen case dous terzos do total das cooperativas activas en Galicia; mentres que Lugo e Ourense, con cifras similares, teñen un peso relativo na totalidade de cooperativas superior ao que por dinamismo económico e demográfico lles correspondería. (CADRO 2).

Unha análise máis polo miúdo da distribución espacial (MAPA 1) revela certas particularidades:

⁴ De ponderarmos o número de cooperativas en relación coa poboación a posición relativa descende ata o lugar 13.

CADRO 2: Distribución territorial das cooperativas galegas por provincias.

	Nº cooperativas	% cooperativas respecto ao total	% PIB respecto ao total	% poboación respecto ao total
A Coruña	361	35,96%	43,36%	40,65%
Lugo	188	18,72%	12,04%	13,26%
Ourense	175	17,43%	11,60%	12,55%
Pontevedra	280	27,89%	32,98%	33,52%
Galicia	1.004	100%	100%	100%

Fonte: Instituto Nacional de Estadística (INE) e MAPA de cooperativas de Galicia.

- a) Os concellos das sete grandes cidades, que representan o 36% da poboación acollen unha proporción similar de cooperativas, un terzo das totais: a maior parte (96 cooperativas) radican na cidade de Vigo; cunha importante concentración no núcleo urbano de Ourense (62); e, a continuación, e por esta orde, as restantes: Santiago (52), A Coruña (50), Ferrol (36), Lugo (29) e, por último, Pontevedra con tan só nove cooperativas. En termos comparados, a presenza relativa de cooperativas nas cidades de Vigo, Ourense, Santiago e Ferrol é lixeiramente superior ao peso da súa poboación nas respectivas provincias e, pola contra, é claramente inferior ao que correspondería por peso demográfico na Coruña, Lugo e Pontevedra.
- b) Por conseguinte cun criterio de delimitación estrito que considere rural todo o espacio galego non incluído no territorio municipal das sete cidades, o cooperativismo galego localizaríase maioritariamente –66,73% das cooperativas– no medio rural.
- c) Non obstante de considerarmos as áreas metropolitanas das grandes cidades, incluíndo por tanto os concellos limítrofes, a conclusión anterior debe matizarse: a proporción de cooperativas no conxunto desas áreas representa o 45% do cooperativismo galego. E o peso relativo de cada área axuda a matizar as conclusións tiradas no punto a) anterior: mantense a importancia relativa na área de Vigo, incrementa a importancia das áreas de Lugo e Santiago, diminúe lixeiramente Ourense e Ferrol e continúa a significativa pouca importancia da Coruña e Pontevedra.
- d) Atendendo ao seu domicilio social e de excluírmos os datos das sete cidades a presenza das cooperativas no resto do territorio abrangue a maioría dos concellos da comunidade, pois está domiciliada e activa algunha das cooperativa no 70% deles. De termos en conta, adicionalmente, que o ámbito de actuación das cooperativas agrarias adoita ser supramunicipal, podemos concluír que son excepcións os recantos do territorio galego onde non hai presenza cooperativa. Por outra banda a intensidade é desigual: no 58% dos concellos non urbanos con presenza de cooperativas domicílianse unha ou dúas cooperativas; no outro extremo existe un 9% deste tipo de concellos con máis de sete cooperativas. Por conseguinte, forte presenza en termos de distribución territorial mais, ao tempo, quizais unha salientábel dispersión que pon de manifesto a necesidade de maior concentración e integración (MAPA 1).

CADRO 3: Distribución territorial das cooperativas galegas. Medio urbano e rural.

	Urbanos		Rurais	
	Nº de cooperativas	%	Nº de cooperativas	%
A Coruña	138	38,23%	223	61,77%
Lugo	29	15,43%	159	84,57%
Ourense	62	35,43%	113	64,57%
Pontevedra	105	37,50%	175	62,50%
Galicia	334	33,27%	670	66,73%

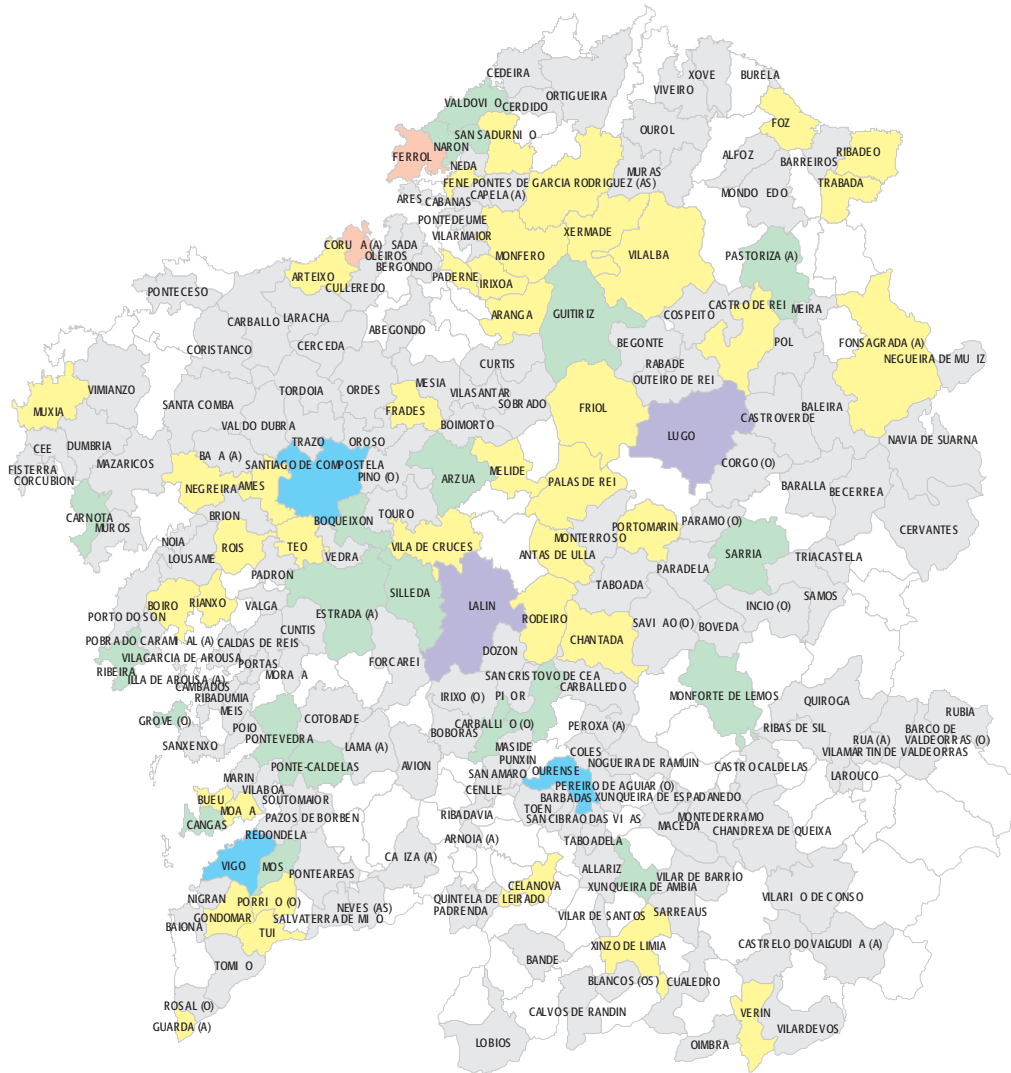
Fonte: Instituto Nacional de Estadística (INE), MAPA de cooperativas de Galicia.

No que atinxe á dinámica da evolución do cooperativismo en Galicia na época recente temos analizado os datos rexistrados que recollen a data de constitución das 3.522 cooperativas creadas dende a promulgación da Lei de cooperativas de 2 de xaneiro de 1942, diferenciando cinco grandes períodos significativos de diferentes momentos na evolución político-legal, económica e social: a posguerra e a época autárquica, en razón das peculiaridades do modelo autárquico de crecemento, das difíciles condicións económicas de partida e da, por lei, forte intervención do estado nas cooperativas; a época que transita polos anos sesenta e primeiros setenta, de apertura da economía ao exterior, de forte crecemento en boa parte do período e de relativa liberalización, de integración da agricultura no mercado etc...; o período de normalización institucional, coa aprobación da constitución e a elaboración de leis de cooperativas acordes co novo marco de Reforma Política, que é tamén un período, en boa parte, de crise económica; a entrada na Unión Europea, con mercados máis abertos, e a consolidación do estado das autonomías, coa transferencia de competencias na materia á Xunta de Galicia; e, por último, os anos recentes marcados pola aprobación da Lei galega de cooperativas de 1998.

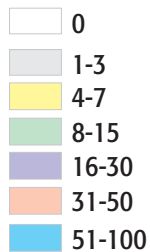
A taxa anual media de creación de cooperativas nos cinco períodos recóllese nos **Gráficos 1 e 2**, nos que destacan:

- a) O baixo ritmo de creación no período autárquico, como temos adiantado influído polo exceso de control por parte da administración, os poucos medios dunha administración moi intervencionista e, en particular, as dificultades de constitución dun movemento asociativo autónomo na industria e nos servizos xunto coa relativa autosuficiencia dunhas explotacións agrarias con niveis de autoconsumo elevados.
- b) O comezo dunha tendencia ascendente a partir dos anos sesenta, marcada pola diminución da intervención nos mercados, maiores posibilidades de abastecemento, o proceso de industrialización e urbanización que establece novas necesidades na industria e nos servizos e, sobre todo, co comezo do proceso de apertura ao mercado e modernización das explotacións agrarias que agora necesitan medios para comercializar os seus produtos ou para abastecerse das materias primas necesarias.

MAPA 1: Distribución territorial das cooperativas activas por concello.

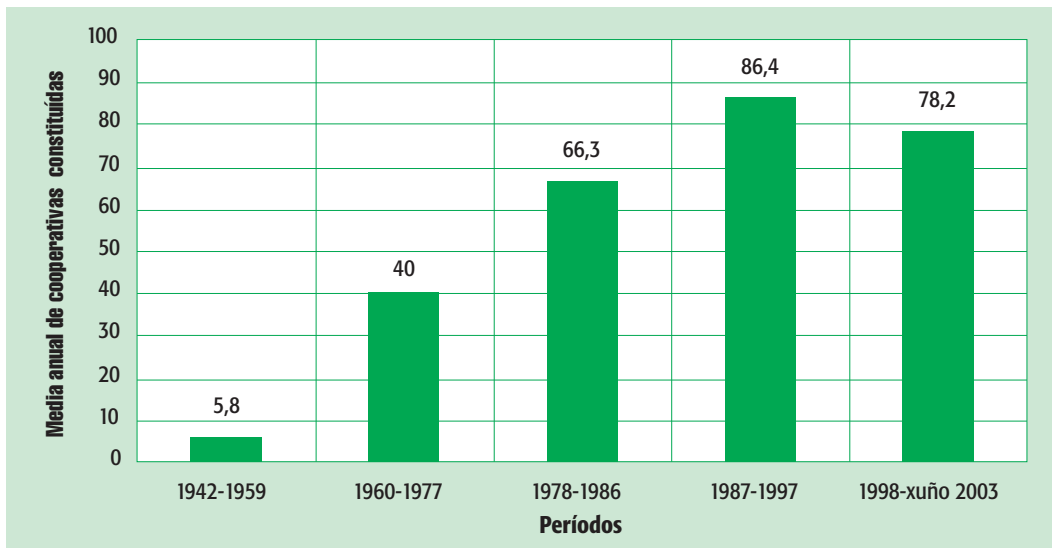


Nº cooperativas por concello



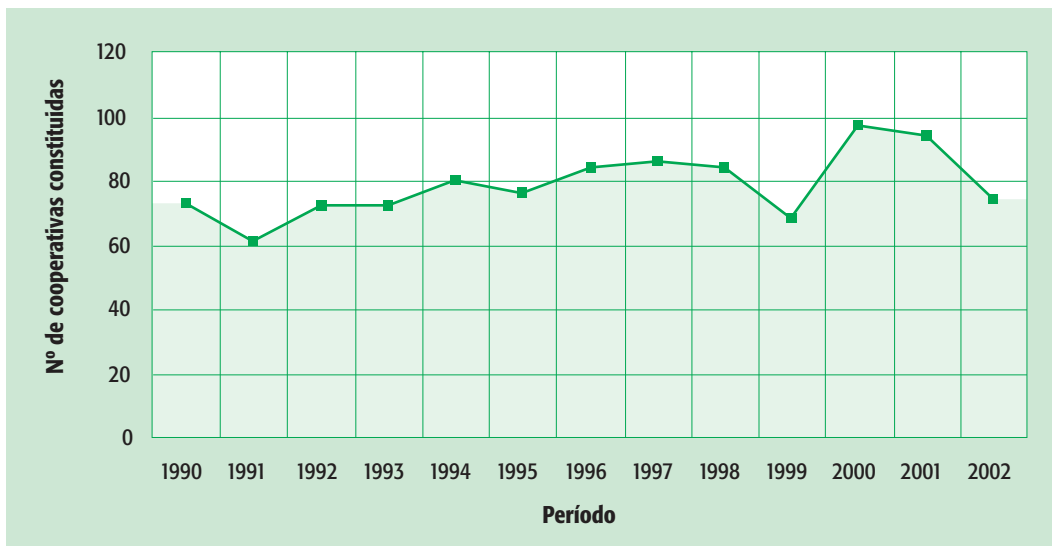
Fonte: Elaboración propia.

GRÁFICO 1: Creación de cooperativas por períodos.



Fonte: MAPA de cooperativas de Galicia, elaboración propia.

GRÁFICO 2: Creación de cooperativas nos últimos anos (1990-2002).



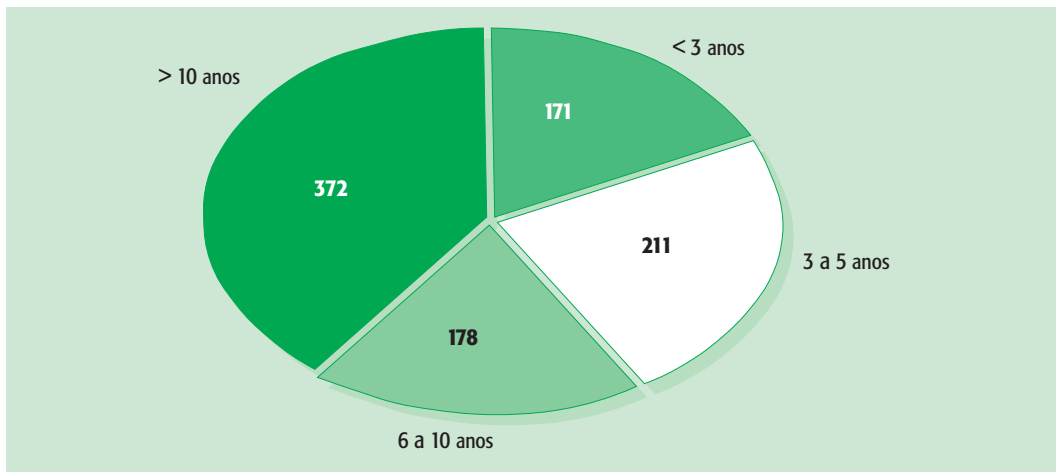
Fonte: Elaboración propia.

- c) A tendencia ascendente consolídase coa liberdade de asociación e o novo marco institucional; refórzase nos anos de crise económica que impulsan a creación de novas solucións cooperativas; e poténciase coa necesidade, despois da entrada na Unión Europea de acentuar o proceso de cambio agrario. A isto non foi allea a asunción de competencias pola autonomía.

d) As tendencias mantéñense, con tendencia lixeiramente alcista, a partir do ano 1990 (GRÁFICO 2).

Por outra banda a antigüidade ou, se se prefire, a idade ou vida media das cooperativas galegas é de dez anos, o que indica un movemento relativamente anovado. A distribución concreta vén reflectida no Gráfico 3 que indica a existencia dun 40% de cooperativas activas con máis de dez anos de funcionamento normalizado e que, por tanto, teñen superada esa etapa critica que, por analogía coa terminoloxía demográfica, se pode cualificar de “alta mortalidade nos primeiros anos de vida” das cooperativas. Débese destacar, así mesmo, un 40% de cooperativas de recente creación, tanto máis en canto que a data de comezo da actividade real (coa realización dos investimentos necesarios e a dotación completa de factores necesarios) pode adiarse respecto da data de constitución para os efectos rexistrais.

GRÁFICO 3: Distribución das cooperativas por antigüidade.



Nota: Non consta ano de constitución en 72 cooperativas activas. **Fonte:** Elaboración propia.

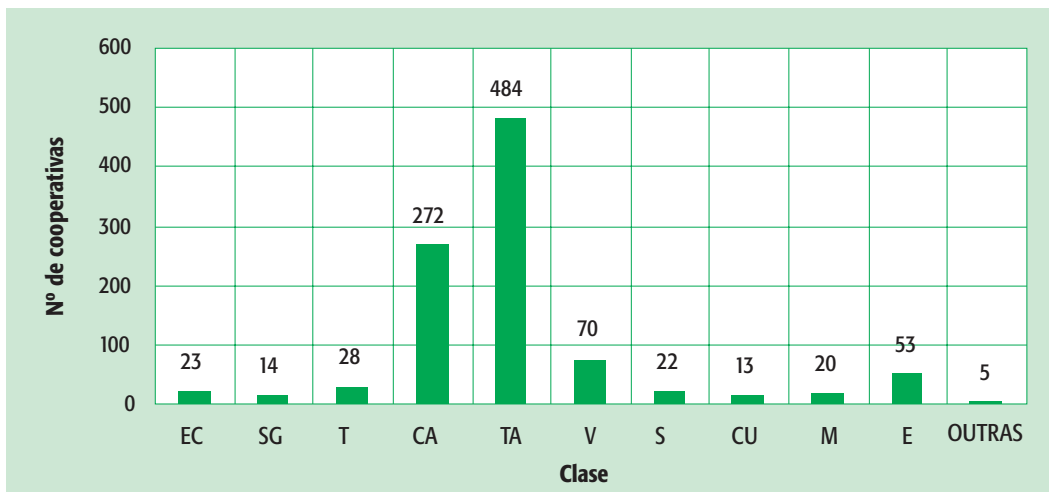
A distribución por clases recollida no Gráfico 4 revela que máis de catro de cada cinco cooperativas son de traballo asociado ou de comercialización, abastecemento e/ou servizos agrarios; e o peso numérico das primeiras (54% do total incluíndo as cooperativas de ensino de traballo asociado) duplica ao das segundas (27% do total).

Resulta tamén significativo, a gran distancia das anteriores, o pulo recente das cooperativas de vivenda –como veremos localizadas particularmente nalgúns, non en todos, dos contornos urbanos– co 7% do total, e máis matizadamente en servizos e transportes.

Así mesmo, e a pesar das potencialidades que, como veremos, revelan algunhas experiencias pioneiras, e con independencia de que a presenza real destas clases incrementase debido á actividade

en Galicia de cooperativas domiciliadas noutros territorios, é reveladora a parca presenza do cooperativismo de consumo en disonancia co grao de terciarización da sociedade.

GRÁFICO 4: Distribución das cooperativas por clases.



Nota: EC: Explotación comunitaria da terra; SG: Segundo Grao; T: Transportes; CA: Agrarias; TA: Traballo Asociado (incluídas as de transportes, servizos sociais e integración social de traballo asociado e excluídas as cooperativas de ensino de traballo asociado); V: Vivendas; S: Servizos; CU: Consumidores e Usuarios; M: Mar; E: Ensino.

Fonte: MAPA de cooperativas de Galicia. Elaboración propia.

Contrasta tamén coas súas potencialidades e coa importancia do sector no conxunto da economía galega o pequeno número de cooperativas do mar.

Pola súa parte os datos do cooperativismo de segundo grao marcan os desafíos nos procesos de integración cooperativa: teñen certo camiño andado, que deberá completarse, no eido agrario, que concentra a práctica totalidade das experiencias, e deberán recibir un forte impulso entre as outras clases.

En termos comparados, respecto da situación no conxunto do Estado, no movemento cooperativo galego teñen proporcionalmente máis peso as cooperativas agrarias (para o conxunto do Estado representan o 16,7% do total) e menos importancia as cooperativas de traballo asociado (que en España significan o 63% das cooperativas) e as cooperativas de vivenda (o 14% do total en España). O peso do resto das clases é, nos dous ámbitos, moi reducido e, por tanto, en termos relativos pouco significativo. (CIRIEC, 2002).

3.- A importancia social do cooperativismo en Galicia

Non dispoñemos, para a totalidade das cooperativas, de datos actualizados acerca da súa composición social. En troques temos reunido as cifras de socios fundadores da totalidade delas, así como os datos reais sobre o número de socios actuais do conxunto de cooperativas representativas que integran

a nosa mostra –que, lembramos, significa o 10% do total– o que, xunto cos datos achegados polas diversas asociacións de cooperativas, permite estimar a cifra global⁵. De resultas de tal estimación o movemento cooperativo en Galicia agrupa a máis de 83.000 socios, unha cantidade apreciable en relación coa poboación total, e máis significativa aínda se realizamos a comparanza apropiada para medir a verdadeira relevancia numérica, cos fogares existentes: nun de cada once fogares en Galicia hai socios dalgunha cooperativa (CADRO 4). Por outra parte, a poboación cooperativa en Galicia representa o 1,49% do total de socios das cooperativas de España (CIRIEC, 2002).

No tocante á distribución de socios entre as distintas clases⁶, (GRÁFICO 5), destaca a importancia decisiva das cooperativas agrarias, que agrupan o 53,75% da poboación cooperativa galega, unha proporción moi superior á media española⁷. As seguintes en importancia, a moita distancia das anteriores, son as cooperativas de vivenda, o 14,69%, e as cooperativas de consumo e de servizos, con, respectivamente, o 5,96% e o 4,31% dos socios totais⁸. Veñen a continuación as cooperativas de traballo asociado, cuxos socios representan o 4,04% dos cooperativistas galegos, unha cifra que contrasta fortemente co número de cooperativas constituídas desa clase –como temos visto, representan máis do 50% das cooperativas totais–, o que adianta o cativo tamaño medio delas e que, non obstante, significa unha proporción superior á existente no conxunto español⁹. Finalmente as cooperativas do mar, que non alcanzan o 1,2% do total.

CADRO 4: Socios das cooperativas e poboación de Galicia.

Socios, poboación e fogares	
A- Socios das cooperativas en Galicia	83.812
B- Poboación de Galicia	2.695.880
C- Fogares de Galicia	926.419%
A/B	3,10%
A/C	9,05%

Fonte: Elaboración Propia; INE., Censo de Poboación 2001; IGE. Enquisa de condicións de vida das familias.

O tamaño social medio é de 83,47 socios¹⁰, con notábeis graos de desviación que revelan a alta heteroxeneidade do colectivo. Nun extremo minifundio cooperativo: máis da metade das cooperativas con menos de 20 socios e máis dun terzo con menos de sete socios, entre as que máis da metade quedan no mínimo legal; sen dúbida, para boa parte desas cooperativas, o redimensionamento, a concentración

5 A estimación realízase coa hipótese de que o comportamento do conxunto de cooperativas no que se refire ao grao de variabilidade no número de socios (os socios actuais respecto dos socios iniciais) e similar ao comportamento das cooperativas da mostra. Ademais introducimos, como elementos de cálculo complementario, os datos procedentes das diversas asociacións.

6 Debe terse en conta o nesgo que introducen os datos da única cooperativa de crédito existente en Galicia, que agrupa a máis de 12.000 socios, o 14,31% do total.

7 Para o conxunto de España os socios das cooperativas agrarias só representan o 20% dos socios totais (CIRIEC,2002).

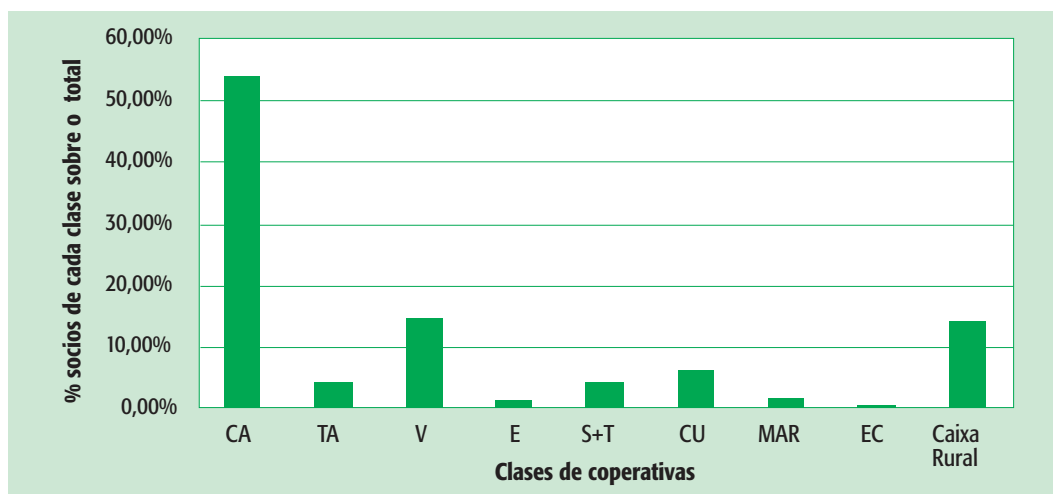
8 En España as primeiras agrupan a máis do 22% dos socios de cooperativas. Ibid.

9 Significan o 2,2% do total.Ibid.

10 61,7 se excluímos do cómputo a única cooperativa de crédito.Cfr.: nota 6.

ou a integración cooperativa, terán no futuro un importante papel que cumprir para a consecución de parte dos obxectivos buscados coa asociación: o aproveitamento das economías de escala nos custos, na comercialización, no abastecemento ou na prestación de servizos. No outro extremo, un 31% con máis de cen socios, nas que, *a priori*, se concentran máis posibilidades, por tamaño mínimo-crítico, de acometer actividades de transformación xeradoras de máis valor.

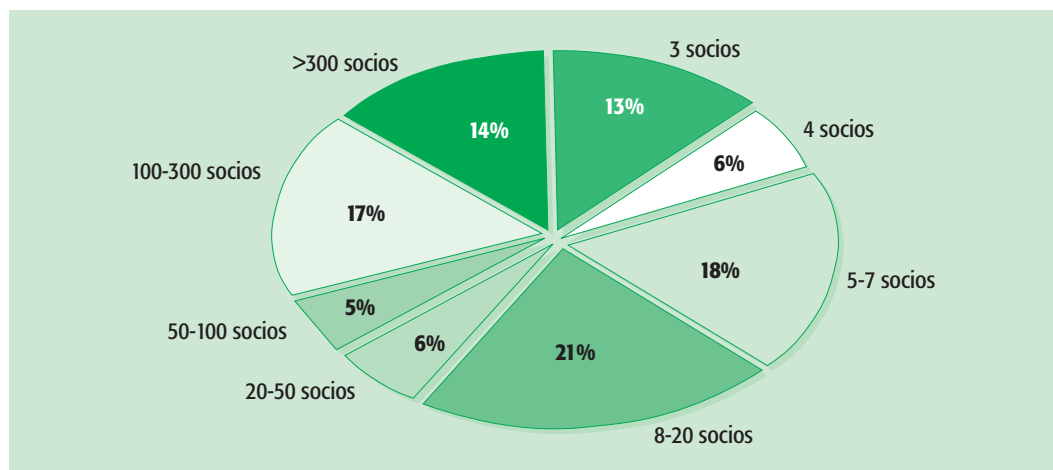
GRÁFICO 5: Distribución porcentual dos socios por clases.



Clave: CA: Agrarias; TA: Trabajo Asociado (incluidas as de transportes, servizos sociais e integración social de traballo asociado e excluídas as cooperativas de ensino de traballo asociado); V: Vivendas; E: Ensino; S+T: Servizos e Transportes; CU: Consumidores e Usuarios; EC: Explotación Comunitaria da Terra.

Fonte: Elaboración propia.

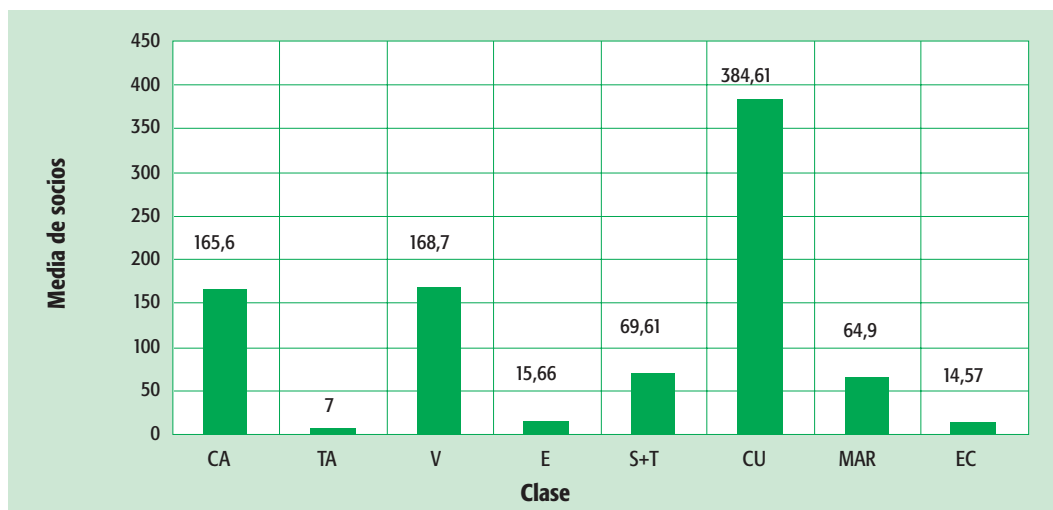
GRÁFICO 6: Distribución das cooperativas por número de socios.



Fonte: Elaboración propia.

As conclusións anteriores poden matizarse confrontando, (GRÁFICO 7), o tamaño social medio nas distintas clases: a gran parte das cooperativas de pequeno tamaño concéntranse en traballo asociado (unha media de 7 socios, cifra non moi distante da media española de 8,2 socios) nun colectivo que excede o 50% do total de cooperativas. Pola contra é máis elevado o tamaño en agrarias, de menos dimensión media cás do conxunto español¹¹, así como en consumo e vivenda, con notábeis diferenzas respecto das medias estatais¹².

GRÁFICO 7: Tamaño social medio por clases.



Clave: CA: Agrarias; TA: Trabajo Asociado; V: Vivendas; E: Ensino; S+T: Servizos e Transporte; CU: Consumidores e Usuarios; EC: Explotación comunitaria da terra.

Fonte: Elaboración propia.

No que respecta á dinámica na composición social temos cotexado, para a mostra das 102 cooperativas analizadas, a variación de socios resultante de comparar os socios reais na actualidade respecto dos socios iniciais. Os resultados indican unha taxa de incremento do 126,42%, o que indica unha dinámica global de fortalecemento das cooperativas, que no desenvolvemento da súa actividade máis que duplican os socios iniciais. Non obstante, a tendencia non é homoxénea: presentan incrementos superiores á media as cooperativas agrarias e, particularmente, as de consumo, servizos e mar; teñen incrementos apreciables, pero inferiores á media, ensino vivenda e transportes; mentres que, pola súa banda, perden en torno a un cuarto dos socios iniciais, as cooperativas de traballo asociado.

Os primeiros datos referidos á tipoloxía de socios das cooperativas galegas recollen a distribución por sexos (GRÁFICO 8) e deles despréndese unha forte presenza da muller —o 46% do total de socios— superior á presenza feminina no mercado de traballo (a proporción de activos femininos en

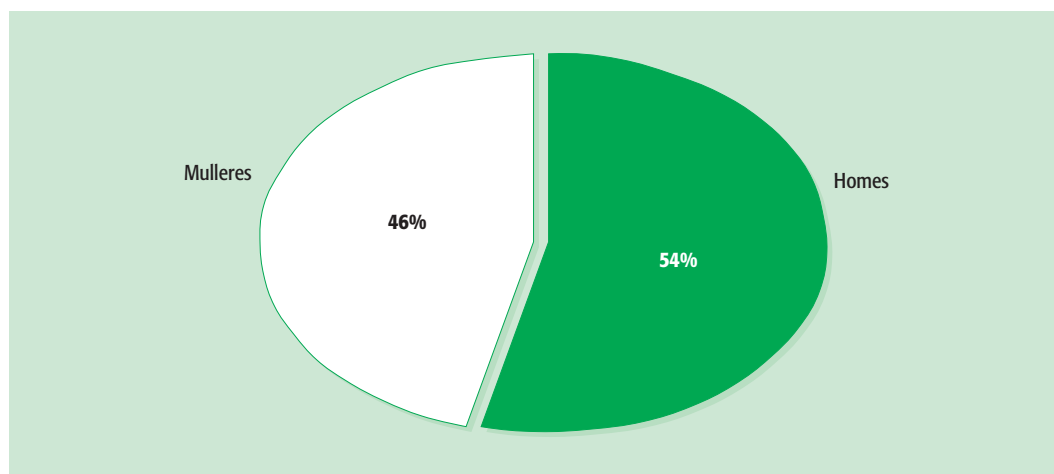
¹¹ A media de socios en España alcanza os 280 (CIRIEC, 2002).

¹² As cooperativas de consumo teñen como media 3166 socios e as de vivenda 419. Ibid.

Galicia representa o 42,6% dos totais) (EPA, 2003). É de subliñar, ademais, que o peso numérico relativo da muller segue unha tendencia crecente: entre os socios iniciais as mulleres representaban o 27,7% do total.

Como veremos noutros capítulos, nas análises particularizadas para cada clase, as potencialidades do cooperativismo no empeño por evitar a discriminación de xénero son xa unha realidade en boa parte das nosas cooperativas, con independencia das precisións que, a este respecto, resulten da análise das actividades ou cometidos concretos da muller dentro das cooperativas.

GRÁFICO 8: Porcentaxe de socios homes e mulleres.



Fonte: Elaboración propia.

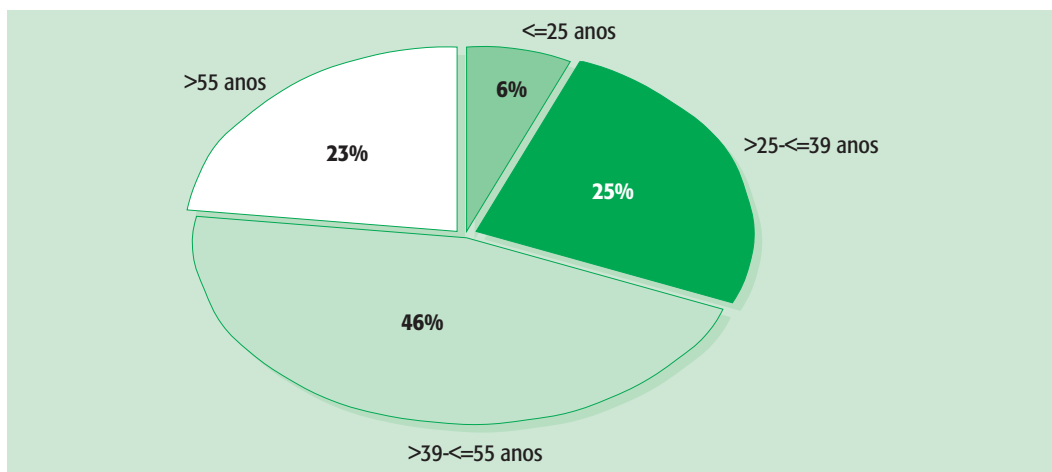
Por outra banda a distribución por xénero entre as diferentes cooperativas é desigual: un 65% son cooperativas con presenza dos dous sexos, mentres que as constituídas unicamente por homes ou por mulleres representan, respectivamente, o 21% e o 13%.

No que respecta á distribución por idade (**GRÁFICO 9**) a poboación integrada nas cooperativas presenta unha proporción de socios de idade avanzada inferior ao peso demográfico dese intervalo poboacional en Galicia: un 23% nas cooperativas fronte a máis dun 32% no conxunto (INE, 2003). Ao tempo, é apreciable o conxunto de socios novos/adultos que representan case un terzo do total.

Igualmente significativo resulta que a práctica totalidade dos socios de máis idade das cooperativas galegas se concentren nas cooperativas agrarias: pertencen a elas o 98% dos socios de máis de 55 anos, o que traduce a inevitábel permeabilidade desta clase de cooperativas ao particular envellecemento da nosa poboación rural e, así mesmo, evidencia, con carácter xeral e con independencia das análises máis matizadas que se realizarán nos seguintes capítulos, a pouca relevancia nas outras clases de problemas derivados do envellecemento dos socios.

Adicionalmente, a teor dos nosos datos, a idade avanzada dos socios semella ser máis preocupante unicamente no 9% das cooperativas: aquelas nas que os socios de máis de 55 anos son maioría.

GRÁFICO 9: Distribución dos socios por idade.



Fonte: Elaboración propia.

Por último, a vixente lei 5/1998 de cooperativas de Galicia distingue entre as diversas categorías de socios, ademais dos que realizan plenamente o obxecto social da cooperativa, outros tipos: os socios a proba (Art. 27); os socios excedentes (Art.28); os socios colaboradores (Art.29). Así mesmo, aínda que non en todas as clases, poden integrarse como socios das cooperativas as persoas xurídicas. Interesa, por conseguinte diferenciar a presenza real dos socios dos distintos tipos. Neste sentido os datos revelan a importancia das persoas xurídicas entre os socios –nas 102 cooperativas que integran a nosa mostra contabilízanse un total de 331, están presentes en máis do 50% das cooperativas en que poden ter cabida– así como un peso menor dos socios colaboradores, non alcanzan o 1% dos socios totais no 4% das cooperativas en que se contan. Máis marxinal e o alcance dos socios a proba e socios excedentes, con cifras testemuñais¹³: están presentes, respectivamente, no 4% e 6% das cooperativas.

4.- A importancia económica do cooperativismo en Galicia. As cooperativas na economía de Galicia

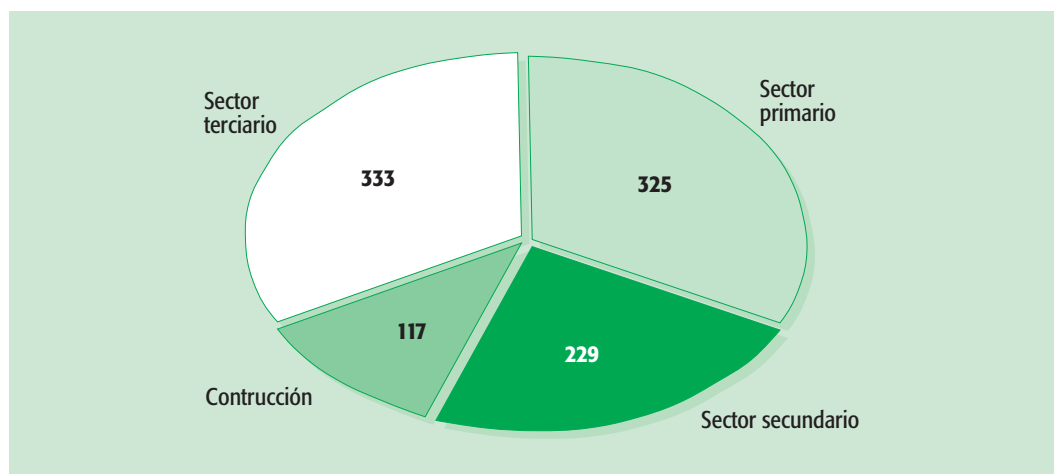
As empresas cooperativas distribúense, en termos de número de sociedades, de forma relativamente homoxénea entre os distintos sectores da economía galega (GRÁFICO 10). No sector primario as 325 cooperativas existentes, que representan case un terzo do total das galegas, indican unha

13 Contabilizamos unicamente 13 socios a proba e 3 excedentes entre unha poboación de case 13.000 socios.

presenza relativa apreciabelmente maior a que correspondería se a creación de empresas cooperativas fora proporcional ao peso económico do sector no conxunto galego¹⁴. Alternativamente, o peso numérico das cooperativas no sector servizos, un terzo do total de cooperativas de Galicia, é significativamente menor ao peso do sector na economía¹⁵. Por outra banda as cooperativas da industria e construción teñen un peso relativo –o 22,7% e o 11,7%– similar á importancia dos respectivos sectores¹⁶.

Adicionalmente os datos comparados corroboran a especial presenza do cooperativismo galego no sector primario e a menor presenza relativa nos servizos: para o conxunto do Estado, o 19,83% das cooperativas pertencen ao sector primario e unha cifra significativamente superior, o 41,45%, ao sector servizos (MTAS, 2001).¹⁷

GRÁFICO 10: Cooperativas por sector.



Fonte: Elaboración propia, MAPA das cooperativas de Galicia.

Non obstante a conclusión anterior pode matizarse se analizamos as tendencias recentes na creación de cooperativas: a puxanza do sector servizos e a emerxencia de novas actividades nel non debe ser allea ao feito de que dous terzos das cooperativas de servizos foron creadas a partir de 1990, o que representa o 42% das cooperativas creadas no período. Pode falarse, en consecuencia, dunha certa inflexión na tendencia. Tamén as cooperativas no sector da construción agroman con forza no período: igualmente foron creadas nel os dous terzos das existentes.

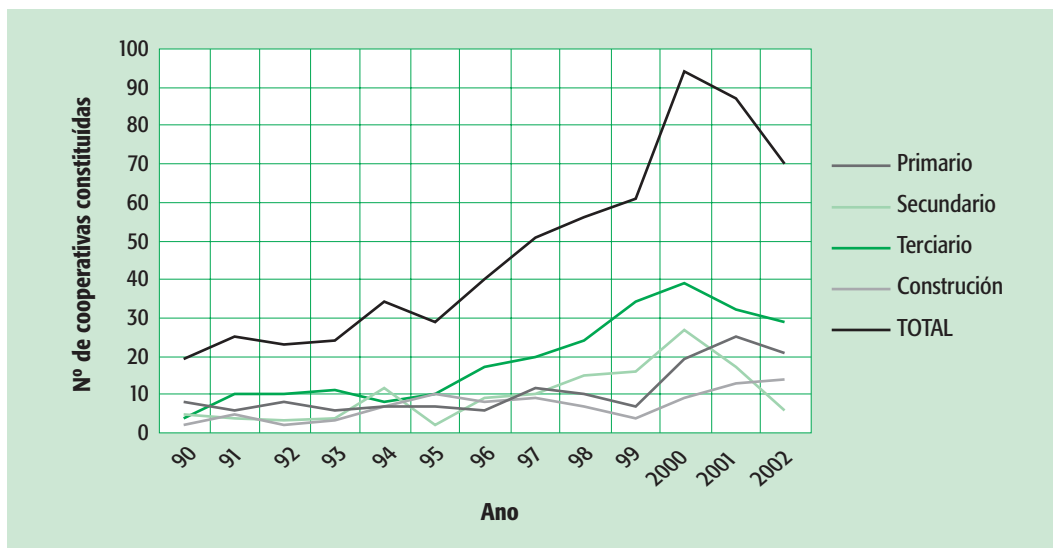
14 O sector primario significa o 12,2% dos activos galegos e o 5,12% do VEB total. (INE, 2002) (IGE, 2002).

15 O 56,8% dos activos e o 60,87% do VEB.Ibid.

16 A industria representa o 19,7% dos activos e o 21,47% do VEB. A construción o 11,2% e o 12,46%.Ibid.

17 O peso das cooperativas da Industria e a Construción é semellante ao de Galicia: o 23,26% e o 11,39%. (MTAS, 2001).

GRÁFICO 11: Tendencias de creación de cooperativas (1990 - 2002).



Fonte: Elaboración propia.

No relativo ao obxecto das actividades do cooperativismo galego (CADRO 5) destacan, en orde de importancia decrecente:

- Os dous terzos das cooperativas concentradas en cinco actividades: agricultura e gandería, industria téxtil, construción, comercio e ensino.
- O peso determinante das cooperativas agrarias dentro do sector primario, como temos visto basicamente dedicadas á comercialización e/ou abastecemento e servizos das explotacións, en detrimento da pouca presenza cuantitativa, dada a importancia do sector na economía galega, das cooperativas no mundo do mar.
- A importancia das cooperativas téxtiles e de confección, que concentran máis da metade do cooperativismo industrial galego. Son, como veremos, basicamente cooperativas de traballo asociado con remarcadas particularidades.
- O auxe recente, como temos comprobado, das cooperativas da construción, centradas basicamente en actividades auxiliares.
- A presenza no sector da distribución comercial, case o 20% das cooperativas do sector servizos, basicamente pequenos comercios
- O significativo número das actividades no sector educativo en diferentes niveis dentro del.

CADRO 5: Distribución das cooperativas por actividades.

Nº coop.	% sobre total cooperativas	% sobre total cooperativas do Sector	nº CNAE	Denominación CNAE
288	28,69%	88,62%	01	Agricultura, gandería, caza e actividades dos servizos relacionados con elas
10	1,00%	3,08%	02	Silvicultura, explotación forestal e actividades dos servizos relacionados con elas
27	2,69%	8,31%	05	Pesca acuicultura e actividades dos servizos relacionados con elas
3	0,30%	1,32%	12-14	Extracción de minerais
24	2,39%	10,57%	15	Industria de produtos alimenticios e bebidas
130	12,95%	57,26%	17-18-19	Industria téxtil, coiro e confección
20	1,99%	8,80%	20-36	Industria da madeira e da cortiza e móbeis
6	0,60%	2,64%	22	Edición, artes gráficas e reprodución de soportes gravados
7	0,70%	3,08%	24-25-26	Industria química, caucho, plásticos e minerais non metálicos
36	3,59%	15,84%	28-29-31-35	Fabricación de produtos metálicos, maquinaria e equipo, mecánico, eléctrico e outros
117	11,65%	100%	45	Construción
23	2,29%	6,9%	50	Venda, mantemento e reparación de vehículos de motor
65	6,48%	19,51%	51-52	Comercio
12	1,20%	3,6%	55	Hostalería
42	4,19%	12,60%	60-65	Transporte terrestre e anexas axencias de viaxes. Correos e telecomunicacións
17	1,69%	5,10%	64-70	Intermediación financeira agás seguros e plans de pensión e inmobiliarias
49	4,88%	14,71%	71-72-73-74	Informáticas, I+D, alugueiro maquinaria. Outras actividades empresariais
52	5,18%	15,61%	80	Educación
42	4,18%	12,61%	85	Actividades sanitarias e veterinarias, servizos sociais
17	1,69%	5,10%	91-92	Actividades asociativas, recreativas, culturais e deportivas
11	1,10%	3,30%	93	Actividades diversas de servizos persoais
6	0,60%		37-90-95-100	Outras e Descoñecido
1004	100,00%			

Fonte: MAPA de cooperativas de Galicia.

- g) Certa emerxencia en actividades de forte desenvolvemento potencial ligadas a crecentes demandas sociais no eido dos servizos sociais ou na esfera do ocio.
- h) Tamén no sector servizos a relevancia, relativa, das cooperativas de transportes e de distribución (neste último con especial significación na distribución farmacéutica e de produtos de ferraxería)
- i) E, por último, a parca presenza numérica no resto das actividades industriais, con cifras salientábeis en transformados metálicos que agrupan tanto a pequenos talleres como algunhas das experiencias de traballo asociado orixinadas a partir da asunción de empresas en crise por parte dos traballadores.

En conxunto a caracterización das principais actividades do mundo cooperativo galego pode sintetizarse, a grandes trazos, en torno a tres grandes vectores: a intermediación nos mercados (cerne constitutivo non só das cooperativas agrarias senón dunha parte das do sector servizos); a concentración en actividades intensivas en traballo –característica común na construción e en moitos servizos persoais– que, ás veces, requiren de particular cualificación da man de obra (ensino, servizos sociais); e, consecuentemente, pouco intensivas en capital físico, con baixos investimentos e, no seu caso, en tecnoloxías maduras ou fortemente estandarizadas (têxtil, empresas en crise no sector de transformados metálicos, etc...). Por conseguinte é subliñábel a ausencia de cooperativas, en número significativo, nalgunhas das actividades claves dende a perspectiva da vertebración dun tecido produtivo articulado e sólido (enerxía, químico, material electrónico, transformados metálicos, de seguros, sectores de novas tecnoloxías, etc...). Se ben existen experiencias singulares no campo dos servizos financeiros (Caixa Rural) e nas telecomunicacións (Montelnor). (CADRO 5).

Da estimación dos datos de emprego, realizada a partir dos datos mostrais, dos subministrados polas asociacións de cooperativas e do confronto dos datos Rexistrados, obtense unha cifra total –incluíndo socios traballadores, asalariados non socios e o emprego temporal– de 10.714 traballadores nas cooperativas de Galicia¹⁸, cunha media de 10,67 traballadores por cooperativa. O emprego cooperativo directo representa pois o 0,96% dos 1.106.200 ocupados galegos contabilizados na última Enquisa de Poboación Activa (INE, 2003).

Non obstante a anterior proporción, por baixa, non fai xustiza ao impacto real do cooperativismo no emprego, en tanto que para medir este último sería preciso termos en conta, ademais dos empregos xerados directamente no interior das empresas, o emprego inducido, entendido como o emprego xerado/mantido naquelas empresas e actividades que teñen unha gran dependencia funcional –para a súa supervivencia– das actividades ou servizos cooperativos (V. gr: os traballadores autónomos do mundo agrario, os transportes ou o comercio); igualmente debería incluírse no computo o emprego indirecto xerado/mantido en empresas auxiliares ou dependentes da demanda e oferta cooperativa. Ao respecto, como se desprende da análise polo miúdo efectuada no capítulo XII, temos estimado o efecto conxunto das cooperativas no emprego, incluíndo o sinalado anteriormente, que alcanzaría as 22.433 persoas, o 2,02% dos ocupados.

¹⁸ A cifra estimada é superior aos 8.976 traballadores contabilizados, no segundo trimestre do 2003, polo Ministerio de Traballo e Asuntos Sociais a partir dos datos de cotización a Seguridade Social. (MTAS, 2003).

Por outra banda, en relación co conxunto do emprego das cooperativas españolas o peso dos empregos directos xerados nas galegas, o 3,57% do total español, é algo inferior ao peso numérico das segundas no conxunto, o 4,1%, o que obviamente implica unha media de traballadores por cooperativa un pouco máis baixo. (CADRO 6).

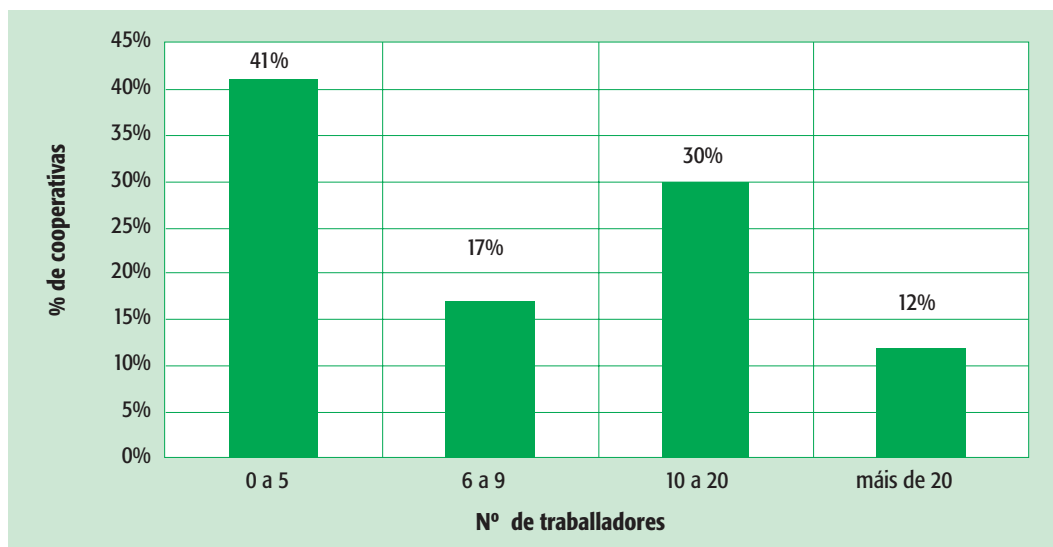
CADRO 6: Cooperativas e emprego.

	ESPAÑA 2003 (II Trimestre)	GALICIA 2003 (III Trimestre)	% GALICIA /ESPAÑA
Traballadores	295.740	10.714	3,57%
nº de cooperativas	24.415	1.004	4,1%
Media traballadores por cooperativa	12,11	10,67	—

Fonte: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociais (MTAS) e elaboración propia.

De atendermos á distribución por tamaño neste aspecto (GRÁFICO 12) unha boa parte do emprego cooperativo concéntrase en moi pequenas empresas, o 58% das cooperativas teñen menos de 10 traballadores e só o 12% superan os 20. Ao respecto, o conxunto das empresas galegas con asalariados presenta unha situación apreciablemente máis acentuada en torno ás microempresas cá das propias cooperativas: o 78% das empresas galegas con asalariados teñen entre 1 e 5 traballadores, o 87,2% teñen menos de 10, e unicamente o 5,7% pasan dos 20 traballadores. (IGE, 2002).

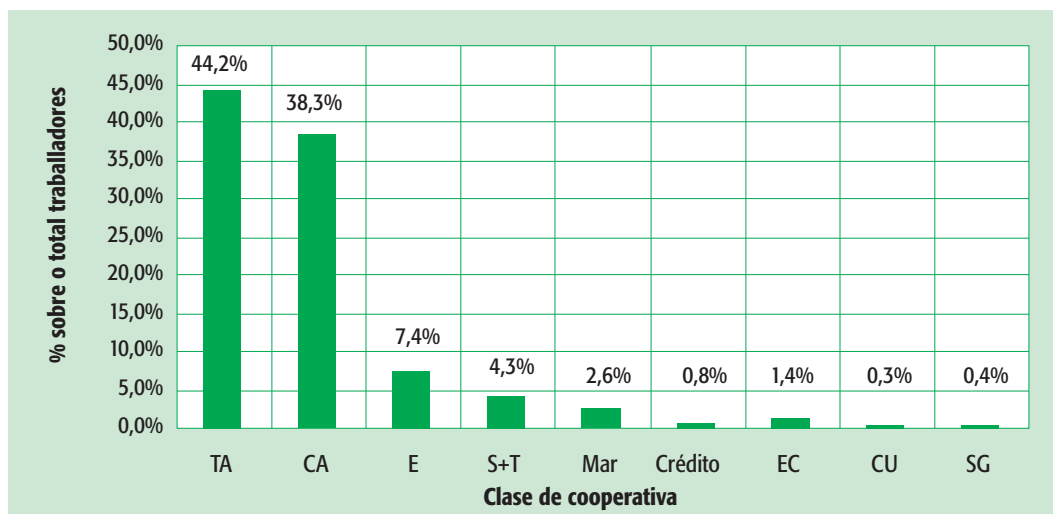
GRÁFICO 12: Distribución das cooperativas por nº de traballadores.



Fonte: Elaboración propia.

No que se refire ao emprego xerado polas distintas clases (GRÁFICO 13) destaca a lóxica importancia das cooperativas de traballo asociado, pola súa natureza directamente concibidas e orixinadas para a creación ou mantemento do emprego, e resalta o importante peso relativo do emprego nas cooperativas agrarias, debido quizais, como veremos con amplitude nos capítulos correspondentes, ao maior tamaño medio destas últimas e á influencia dentro deste grupo dalgunhas grandes cooperativas moi relevantes dentro da industria agroalimentaria.

GRÁFICO 13: % sobre o total de traballadores por clase de cooperativas.



Clave: CA: Agrarias; TA: Trabajo Asociado; V: Vivendas; E: Ensino; S+T: Servizos e Transporte; CU: Consumidores e Usuarios; EC: Explotación comunitaria da terra.

Fonte: Elaboración propia.

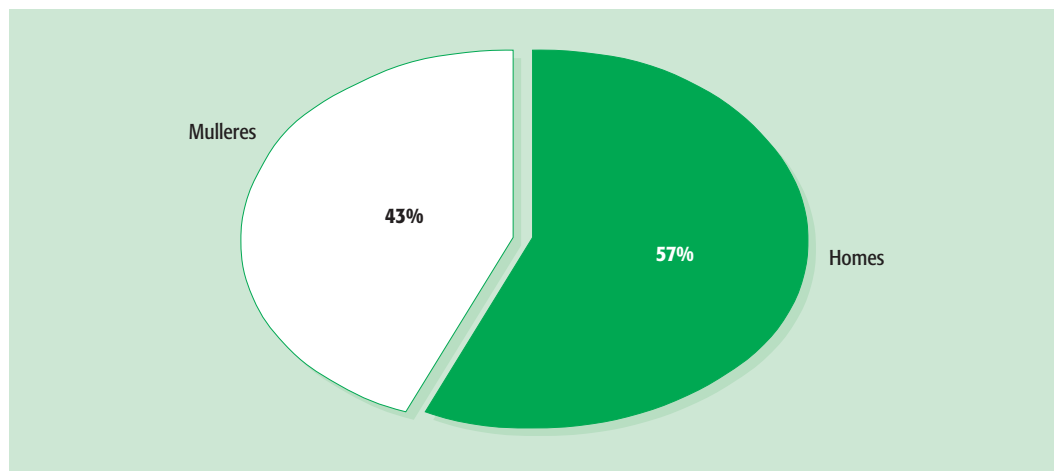
Por último na distribución por sexos do emprego nas cooperativas (GRÁFICO 14) apréciase unha presenza da muller un pouco máis baixa que a que se correspondería polo seu peso na composición social: representan o 43% dos traballadores e o 46% dos socios, unha presenza similar ao peso dos activos femininos no conxunto da poboación activa galega, onde significan, como temos visto, o 42,6% dos activos totais. (EPA, 2003). Con independencia, como veremos no capítulo correspondente, do importante peso do traballo feminino nas cooperativas máis xeradoras de emprego, as de traballo asociado.

O volume de facturación, como indicador do tamaño económico das cooperativas, foi proporcionado polo 83% das empresas entrevistadas, un número certamente significativo e que permite realizar estimacións para o conxunto (GRÁFICO 15). Pode observarse a heteroxeneidade do colectivo, fortemente concentrado en torno a dous extremos: o das cooperativas cunha media inferior aos 150.000 euros, o 28%, e no extremo superior o 42% das empresas que facturan máis de 600.000 euros.

A facturación media por cooperativa, máis de 6,5 millóns de euros, debe tomarse con cautela debido á gran desviación típica respecto do valor nunha boa parte das empresas. De eliminarmos os datos máis

extremos, que introducen os nesgos máis significativos¹⁹ a facturación media nas cooperativas restantes redúcese a 2,34 millóns de euros. Igualmente, de realizarmos o mesmo procedemento para estimar o volume de facturación total do cooperativismo galego obtéñense dous valores extremos: máis de 6.500 millóns de euros na hipótese máis forte e 2.300 na hipótese máis depurada.

GRÁFICO 14: Distribución por sexos do emprego nas cooperativas.



Fonte: Elaboración propia.

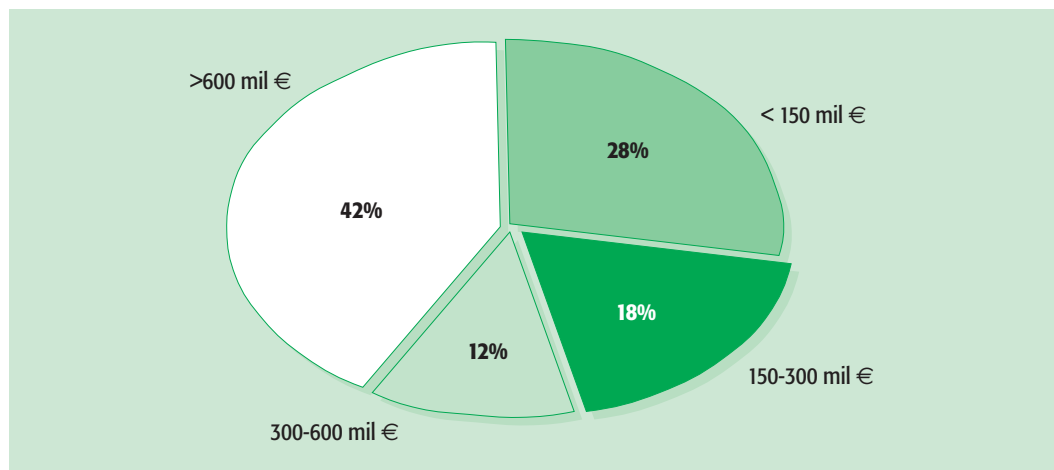
Igualmente, a concentración dos casos extremos en cooperativas pertencentes a unha das clases impide unha comparación xeral sobre a proporción na contribución á facturación cooperativa galega de cada unha das diferentes clases, con independencia das análises máis matizadas que se realizarán nos capítulos correspondentes. Ao respecto, e non obstante, os datos das dúas clases de cooperativas con máis presenza, as agrarias e as de traballo asociado, son dabondo reveladores: a facturación media das primeiras multiplica por 18 a das segundas.

Por outra parte, á hora de facer unha valoración global sobre a achega en termos de valor do movemento cooperativo ao conxunto da economía cómpre ter en conta que as cooperativas pola súa especial configuración, e a diferenza doutras empresas, teñen obxectivos adicionais á maximización do valor xerado na propia empresa. Así, distínguense varios tipos de cooperativas onde a finalidade esencial, non incompatible coa anterior, é a maximización do valor nos proxectos empresariais dos socios o que, nos casos límite, provoca a existencia de cooperativas que poden cumprir satisfactoriamente cos seus obxectivos, mesmo sen obter un valor engadido estimábel, sempre que acheguen melloras nos prezos dos produtos, abastecementos ou servizos aos socios. Son cooperativas que, ademais da súa contribución noutros ámbitos, están centradas en actividades de intermediación, son esenciais para facilitar a

¹⁹ Na nosa mostra os datos de dúas grandes empresas de intermediación, do sector míticola e do farmacéutico, que concentran entre as dúas o 65% da facturación total introducen importantes nesgos.

integración mercantil das actividades dos socios e, xa que logo, contribúen decisivamente ao mantemento das actividades deles.

GRÁFICO 15: % de cooperativas por intervalos de facturación. Ano 2001.



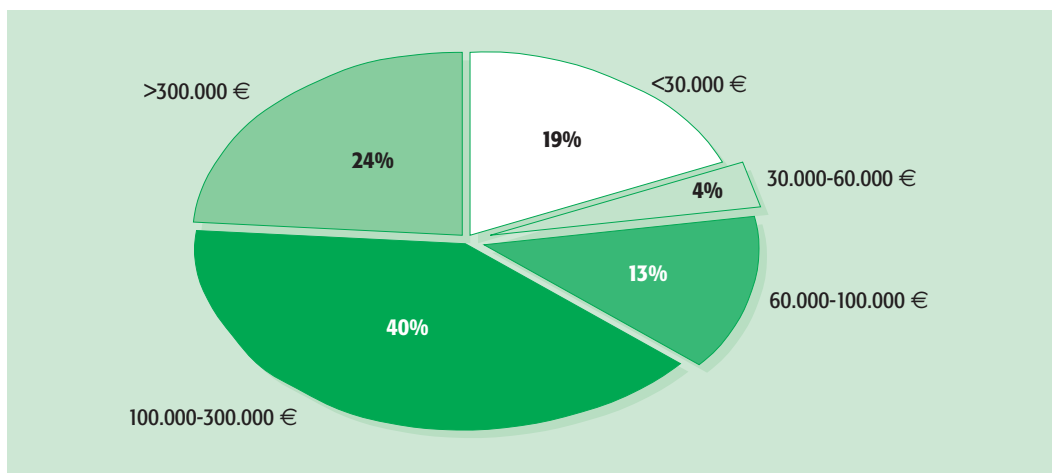
Fonte: Elaboración propia.

Por tanto o socio en moitas cooperativas defínese con base á súa participación como provedor dela ou como demandante de produtos ou servizos dela e en función da súa individual rendibilidade económica como partícipe da empresa (García Gutiérrez, 2002). Ademais para a contabilización dos resultados formais, tendo en conta a fonte de datos utilizada, inflúen nas cooperativas decisións sobre a política de retribución dos socios vía prezos pagados polos produtos que entregan ou vía abaratamento dos percibidos polos produtos ou servizos subministrados, ou diversas opcións sobre a retribución vía salarios ou mediante reparto de beneficios, influídas todas elas por condicionantes non só sociais senón tamén fiscais ou derivados da existencia de fondos obrigatorios, que modifican os resultados finais. Por conseguinte, a contribución real das cooperativas á creación de valor na economía galega deberá estimarse a partir da utilización de parámetros máis adecuados para cada clase, o que se realizará en capítulos posteriores.

Non obstante, e con esas salvidades, a partir dos resultados de explotación das cooperativas entrevistadas na nosa mostra pódese estimar en 362,1 millóns de euros o valor engadido bruto total das cooperativas galegas, o que significa o 1,1% dos 32.240 millóns de euros do valor engadido bruto galego, unha cifra superior á proporción de ocupados nas cooperativas sobre o total galego que é de 0,96%. (IGE, 2002).

En termos comparados o cooperativismo galego achega o 4,55% dos 7.158,8 millóns de euros de VEB do cooperativismo español, unha proporción superior ao que representan tanto no emprego –como temos visto son o 3,57% do conxunto español– como no número de empresas, que alcanzan o 4,1% do total (CIRIEC, 2002).

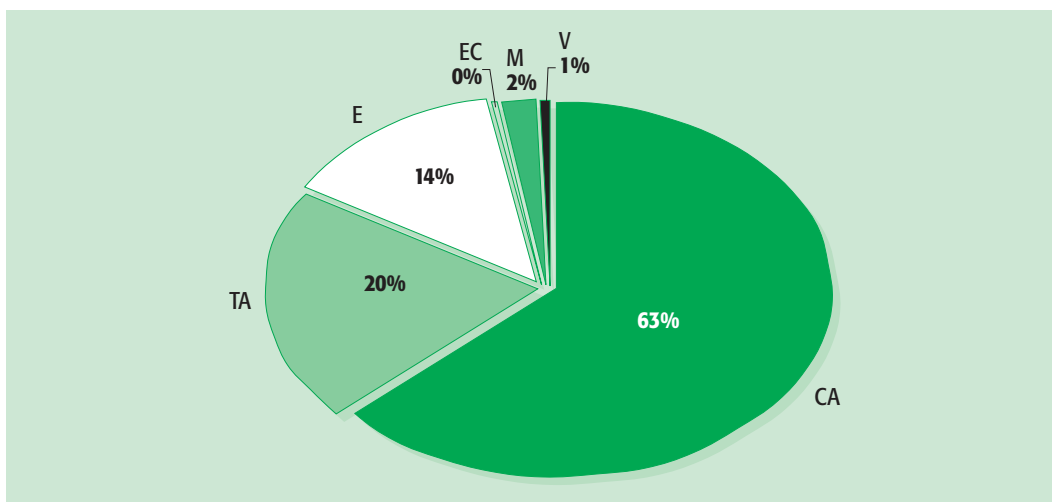
GRÁFICO 16: % de cooperativas por intervalos de VEB. Ano 2001.



Fonte: Elaboración propia.

En termos de distribución das cooperativas por volume de valor engadido xerado (GRÁFICO 16) os datos reflicten, unha vez máis, a diversidade de empresas existentes no movemento: certa concentración nos intervalos de tamaño intermedio, o 40% con valor engadido entre 100.000 e 300.000 euros, e proporcións significativas, en torno ao 20%, tanto nas máis grandes, con máis de 300.000, como nas máis pequenas, cun valor engadido dez veces inferior ás anteriores.

GRÁFICO 17: Peso das distintas clases de cooperativas no VEB total. Ano 2001.



Clave: CA: Agrarias; TA: Trabajo Asociado; V: Viviendas; E: Ensino; S+T: Servizos e Transporte; CU: Consumidores e Usuarios; EC: Explotación comunitaria da terra.

Fonte: Elaboración propia.

Por último, respecto ao peso das distintas clases no VEB total das cooperativas (GRÁFICO 17) destacan os dous tipos de cooperativas máis numerosas: en primeiro termo as cooperativas agrarias, que máis que triplican o VEB das cooperativas de traballo asociado, as segundas en importancia, a pesar de que, como temos visto, numericamente aquelas representan a metade destas. O dato tamén contrasta cos existentes para o conxunto español, onde as cooperativas agrarias representan, no ano 2000, unicamente o 14% do valor engadido cooperativo, mentres que as cooperativas de traballo asociado significan o 63% do total (CIRIEC, 2002).